

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง "การปฏิบัติตนทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุในชนบท" ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากิจกรรมและแนวคิดในการปฏิบัติตนทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุในชนบท และเพื่อศึกษาเงื่อนไขปัจจัยในการเข้าร่วมกิจกรรมทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุดังกล่าว ผู้วิจัยได้ใช้กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลัก 3 กลุ่ม คือ ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูง ปานกลาง และต่ำ โดยใช้วิธีคัดเลือกที่เรียกว่า Snow ball sampling พร้อมทั้งสังเกตไปด้วย ส่วนระเบียบวิธีวิจัย ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูลคือ การสร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้านเป็นอันดับแรก การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง หมายถึงการพูดคุยกับประชากรกลุ่มตัวอย่างอย่างเป็นกันเอง โดยไม่ได้เตรียมหัวข้อในการสนทนาไว้ล่วงหน้า การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง มีการเตรียมคำถามไว้ก่อนที่จะมีการสัมภาษณ์แล้ว การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยใช้วิธีนี้ในตอนที่ได้ไปร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับชาวบ้าน เช่น ในงานศพ งานสงฆ์น้ำพระธาตุ งานประเพณีปีใหม่เมือง ฯลฯ และสังเกตขณะสัมภาษณ์ผู้ให้สัมภาษณ์ในคราวเดียวกัน การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยสังเกตดูการทำกิจกรรมทางศาสนาของชาวบ้านอยู่ห่าง ๆ ในฐานะคนนอก และการทำประวัติชีวิตของประชากรกลุ่มตัวอย่าง (ดูที่ภาคผนวก) ผู้วิจัยใช้เวลาในการลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งสิ้น 1 ปี กับอีก 9 เดือน เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว ก็ทำการวิเคราะห์โดยการจัดหมวดหมู่ ตามวัตถุประสงค์การวิจัย หลังจากนั้นจึงนำเสนอผลการวิจัย โดยการพรรณนาความและอธิบายความ ตามที่ปรากฏ ซึ่งผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

กิจกรรมและแนวคิดในการปฏิบัติตนทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุในชนบท

ผู้สูงอายุในชนบทเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ด้วยการจัดหาสิ่งของที่ดีที่สุด เพื่อร่วมพิธีกรรมเท่าที่ตนจะหามาได้ เพราะมีความเชื่อว่าเมื่อให้ของอย่างใด ก็จะได้ของอย่างนั้นเป็นสิ่งตอบแทน รูปแบบสถานที่นั่งของผู้สูงอายุในเวลาทำกิจกรรมทางศาสนา ได้แสดงออกถึงฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ ผู้มีฐานะดีชอบนั่งด้านหน้าติดพระสงฆ์ และมีความคุ้นเคยกับพระสงฆ์ ผู้มีฐานะปานกลางชอบนั่งไม่เป็นหลักแหล่งขึ้นอยู่กับคนที่ตนเองคุ้นเคย

ผู้มีฐานะต่ำชอบนึ่งท้ายสุด แต่มีความนับถือพระสงฆ์มาก อาหารที่ผู้สูงอายุแต่ละคนนำไปร่วมพิธีกรรมทางศาสนาเป็นอาหารชนิดเดียวกับที่ตนเองบริโภค หรืออาหารที่ญาติผู้ตายจากไปชอบกินในสมัยที่ยังมีชีวิตอยู่ และการทำกิจกรรมทางศาสนาแต่ละครั้ง เป็นการทำให้เพื่ออุทิศผลบุญให้ญาติที่ตายจากไปแล้ว

การทำกิจกรรมทางศาสนาของผู้สูงอายุในชนบท มีรูปแบบและแนวคิดแตกต่างกันไป ตามฐานะทางเศรษฐกิจของผู้สูงอายุ กล่าวคือ ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีทำกิจกรรมทางศาสนาในฐานะของความเป็นผู้นำ ไม่ว่าจะเป็นผู้นำในการทำพิธี หรือผู้นำในการเชิญชวนให้ชาวบ้านร่วมบริจาคก็ตาม และมีความสุขใจ ด้วยการแสดงออกด้วยการยิ้มแย้มมองพระสงฆ์ในวัดในฐานะเป็นผู้ทำพิธีกรรม ไม่มีความเคารพนับถือมากนัก ผู้สูงอายุที่มีฐานะปานกลาง ทำกิจกรรมทางศาสนาเพราะความคิดว่า ต้องทำตามชาวบ้าน ไม่รู้เรื่องประเพณีพิธีกรรม และมีความสุขสนุกสนานเป็นเครื่องตอรองในการเข้าร่วม ไม่สนใจต่อการปฏิบัติตัวของพระสงฆ์ แต่ก็มีค่านับถือ ผู้สูงอายุที่มีฐานะต่ำทำกิจกรรมทางศาสนาไม่สม่ำเสมอ จะไปเข้าร่วมเฉพาะในวันสำคัญ และมีแนวคิดที่ตนเองจะต้องได้รับผลตอบแทนจากการทำบุญ เช่น การถูกสลากกินแบ่งรัฐบาล มีความเคารพนับถือพระสงฆ์อย่างแรงกล้า

ผู้สูงอายุในชนบทที่ไม่สามารถไปร่วมพิธีกรรมที่วัดได้ ก็ได้ทำกิจกรรมดังกล่าวที่บ้านทดแทน เช่น การไหว้พระ การถวายข้าวพระพุทธรูป และการนั่งสมาธิ ผู้สูงอายุมีแนวคิดในกิจกรรมทางศาสนาว่า ต้องทำตามบรรพบุรุษ และจะรู้สึกผิดมาก หากตนเองต้องเลิกกิจกรรมไป ผู้สูงอายุไม่รู้จักความเป็นมาของวันสำคัญต่าง ๆ มากนัก ที่ทำอยู่ทุกวันนี้เพราะการทำตามคนหมู่บ้าน และการทำต่อ ๆ กันมา หลายชั่วอายุคน การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาของผู้สูงอายุ เพราะคิดถึงวันข้างหน้าที่ตนเองอาจจะต้องการความช่วยเหลือบ้าง เช่น การไปร่วมกิจกรรมงานศพ ส่วนในการบริจาคเพื่อช่วยเหลือ จะเป็นเงินที่อยู่ในระหว่าง 20 – 50 บาท

แนวคิดในการปฏิบัติตนทางศาสนาของผู้สูงอายุ ส่วนหนึ่งเกิดจากความต้องการภายในใจตนเอง เช่น การทำด้วยความเลื่อมใสในศาสนา และต้องการสิ่งที่เรียกว่า “บุญ” ส่วนหนึ่งเกิดจากความคาดหวังหรือแรงผลักดันจากบุคคลอื่น หรือกระแสสังคมพาให้ทำ เช่น การบริจาคเงินในงานผ้าป่าหรือกุฐิน ความต้องการที่จะช่วยเหลือเพื่อนบ้าน และประการสุดท้ายเกิดจากข้อปฏิบัติของผู้สูงอายุอย่างบริสุทธิ์ใจ โดยไม่หวังผลตอบแทน เช่น การไปช่วยงานวัด นอกจากนี้แล้ว ผู้สูงอายุยังมีแนวคิดที่เรียกว่า “ที่เขาทิเรา” เพื่อหวังให้คนอื่นมาช่วยตนเองบ้าง แนวคิด “มีน้อยให้น้อยมีมากให้มาก” แสดงออกในการบริจาคทั่ว ๆ ไป แนวคิดในการเสียสละที่ได้รับอิทธิพลมาจากคำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่ว่า “ทรัพย์สมบัติ

ที่มีลัคนาติดตัวไปด้วยไม่ได้" และแนวคิดที่ว่าเมื่อทำบุญหรือเข้าวัดแล้วทำให้เป็นผู้ที่มีอายุยืน และเป็นพฤติกรรมที่ถูกหลานเคาพนับถือและคาดหวังให้เป็นเช่นนั้น.

เงื่อนไขปัจจัยในการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาของผู้สูงอายุในชนบท

การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาของผู้สูงอายุในชนบท ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขปัจจัยส่วนตัว เงื่อนไขปัจจัยด้านสังคม และเงื่อนไขปัจจัยด้านเศรษฐกิจ

ผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาเพราะเงื่อนไขปัจจัยส่วนตัว กล่าวคือ ความเป็นผู้สูงอายุมีเวลารวมมาก เพราะบทบาทที่บ้านและที่ทำงานเริ่มหมดไป หรือผู้สูงอายุบางคนมีบทบาทที่บ้านที่ซ้ำซาก เช่น เลี้ยงหลาน ดูแลต้นไม้ ล้วนเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้ต้องเข้าหา กิจกรรมทางศาสนาเพื่อลดความซ้ำซากของชีวิตดังกล่าวแล้ว เงื่อนไขปัจจัยส่วนตัวที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ความเลื่อมใสในศาสนา ที่เกิดจากการสืบทอดและสังเกตที่บรรพบุรุษเคยทำมาก่อนแล้ว ความที่ตนเองเป็นคนเคยบวชมาก่อน ทำให้มีความเชื่อในวัด ความต้องการให้คนอื่นยกย่องและเคารพนับถือจากการเข้าวัดของตนเอง มีส่วนมากกับกลุ่มผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี นอกจากนี้บุคลิกลักษณะส่วนตัว คือความเป็นคนที่ไม่ชอบเข้าสังคมกับเพื่อนบ้านก็เป็นเหตุให้เข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมในกิจกรรม

เงื่อนไขปัจจัยด้านสังคม กล่าวคือ ความเป็นสังคมชนบทที่ต้องพึ่งพากันในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งของหมู่บ้านและส่วนตัว ทำให้ผู้สูงอายุต้องนึกถึงที่เขามา ถ้าเป็นกิจกรรมทางศาสนาที่จัดที่วัด กระแสสังคมส่วนมากล้วนเป็นเงื่อนไขปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้สูงอายุต้องไป เพราะความกลัวที่ตนเองจะต้องถูกตำหนิในการละเลยกิจกรรมส่วนรวม ความเกรงใจต่อเพื่อนบ้าน เช่น เมื่อมีการแจกซองเพื่อเชิญชวนแล้ว ตนเองจะต้องไป ถึงแม้จะไม่มี ความพอใจต่องานที่เพื่อนบ้านจัดขึ้น เช่น กิจกรรมการฟ้อนผีเจ้านาย แต่ก็ต้องจำใจไปร่วม ความต้องการที่จะให้ลูกหลานเคารพนับถือจากการไปร่วมกิจกรรมทางศาสนาของตน และเป็นสิ่งที่ลูกหลานคาดหวังที่จะเห็นผู้สูงอายุหันหน้าเข้าวัด และเงื่อนไขปัจจัยประการสุดท้ายคือการถูกเชิญชวน ทั้งจากผู้นำด้านพิธีกรรมและจากพระสงฆ์ แต่ความประพฤติดนในทางลบของพระสงฆ์ ไม่ได้เป็นสิ่งที่ผู้สูงอายุในชนบทนำมาเป็นสาเหตุในการเข้าร่วมหรือไม่เข้ากิจกรรมทางศาสนา

เงื่อนไขปัจจัยด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือ การมีสิ่งของหรืออาหารที่สมบุรณ์สำหรับเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ผู้สูงอายุที่ไม่มีความพร้อมในด้านนี้ถึงดที่จะไปร่วม เพราะตามชนบทยังมีการแข่งขันกันในการทำในการนำสิ่งของไปถวายวัดหรือพระสงฆ์ เพราะผู้สูงอายุชอบ

มองและพูดคุยถึงสิ่งของที่มีความมากที่คนใดคนหนึ่งได้ถวายไป ดังนั้นผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำจึงไม่ได้ไปร่วมกิจกรรมทางศาสนาทั้งที่วัดและที่บ้านอย่างต่อเนื่อง การได้อยู่อาศัยในครอบครัวที่มีสมาชิกอยู่เป็นจำนวนมากหรือเป็นครอบครัวขยาย ทำให้ผู้สูงอายุมีเวลาและสิ่งของที่ได้จากการสนับสนุนจากคนในครอบครัว เพื่อนำไปร่วมกิจกรรมได้อย่างสะดวก นอกจากนี้ก็มีการสนับสนุนด้านอื่น เช่น การขับรถไปส่ง เป็นต้น

จากเงื่อนไขปัจจัยส่วนตัว เงื่อนไขปัจจัยด้านเศรษฐกิจ และเงื่อนไขปัจจัยด้านสังคม ดังกล่าวมาแล้ว ส่งผลให้ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่เท่ากัน มีวิธีปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาตามแบบเฉพาะของตน

อภิปรายผล

ผลจากการศึกษาวิจัยเรื่อง การปฏิบัติตนทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุในชนบท ทำให้ทราบถึงการดำเนินกิจกรรม แนวคิด และเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ ในการเข้าร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุในท้องถิ่นชนบท ตามความเป็นจริงแล้วผู้สูงอายุโดยทั่วไป ไม่ว่าจะนับถือศาสนาอะไร เป็นกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางศาสนาโดยตลอด ไม่จำเป็นจะต้องเป็นเฉพาะผู้นับถือศาสนาพุทธ เพราะโดยธรรมชาติแล้ว ผู้สูงอายุเป็นกลุ่มบุคคลที่มีเวลารว่างมาก หากมองในสังคมไทยจะเห็นได้ว่า ผู้สูงอายุที่อยู่ตามเขตเมืองหรือที่เกษียณอายุราชการแล้ว มีความเป็นอยู่ที่ไม่เดือดร้อน แต่ก็ไม่รู้จะทำอะไรในแต่ละวันทั้ง ๆ ที่อยากจะทำ จึงมองเห็นกิจกรรมทางศาสนาเป็นที่ระบายความต้องการดังกล่าว และถือว่าเป็นการทำเพื่อส่วนรวม ทำให้เกิดความสุขทางใจในบั้นปลายของชีวิต จนในที่สุดกลายเป็นเรื่องของบุญกุศลไป บางคนถูกลูกหลานนำไปไว้ที่สถานสงเคราะห์คนชราเพื่อจะได้มีเพื่อน และเมื่อกิจกรรมทางศาสนาไม่ได้มีทุกวัน ผู้สูงอายุจึงหาทางออกด้วยการปลูกต้นไม้หรือเลี้ยงสัตว์แทน เพราะความซ้ำซากจำเจของชีวิต การให้บริการจากรัฐ เช่น การจัดให้มีบ้านพักคนชรา ก็สามารถให้บริการได้เฉพาะผู้สูงอายุในเขตเมือง ส่วนผู้สูงอายุในชนบทไม่มีสถานบริการดังกล่าว จึงต้องหันหน้าเข้าวัดหรือกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นสถานบริการทางจิตใจ ให้แก่ผู้สูงอายุตามชนบท

กิจกรรมและแนวคิดในการปฏิบัติตนทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุเป็นกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทในการถ่ายทอดคติลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็รปธรรมตลอดจนถึงสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น แนวความคิด ความเชื่อ หลักวัฒนธรรมชุมชนต่าง ๆ เช่น การเสียสละ การช่วยเหลือ เป็นต้น ให้แก่มวลสมาชิกรุ่นหลังของชุมชนได้สังเกต ได้เห็นและได้

ซึมซับรับเอาไป ไม่ว่าจะทางตรงหรือทางอ้อมก็ตาม กิจกรรมและแนวคิดในการปฏิบัติตนทางศาสนาก็เช่นเดียวกัน ผู้สูงอายุตามชนบทได้รับมาจากพ่อแม่ของตน ที่เรียกว่าการถ่ายทอดทางสังคม โดยการสังเกต ปฏิบัติตาม และทำเองในที่สุด แม้ในกระบวนการที่คนรุ่นหลังได้รับเอาก็เป็นเช่นเดียวกัน สอดคล้องกับ บุญทวี อุปละกุล (2536) ที่ได้ศึกษากระบวนการถ่ายทอดการเป็นหมอพื้นบ้านพบว่า การถ่ายทอดดังกล่าวเริ่มจากตอนเป็นเด็กได้ติดตามและเห็นผู้ใหญ่ทำ จากนั้นได้ปฏิบัติตามบ้าง จนในที่สุดได้เป็นผู้กระทำเองจนเกิดความเชี่ยวชาญ

การปฏิบัติตนทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุ มีการอบรม การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม เช่น ความเชื่อ พิธีกรรม การถ่ายทอดทางสังคมให้แก่กันและกัน เช่น เมื่อเข้าสู่วัยนี้แล้วทำให้ต้องเข้าหาศาสนาโดยรู้กันเองทางสังคม มีความยืดหยุ่น ให้อิสระแก่ผู้เข้ารับการอบรม ซึ่งหมายถึงผู้สูงอายุ เพราะกิจกรรมทางศาสนาที่วัดหรือที่บ้าน ผู้สูงอายุจะเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วม ย่อมเป็นสิทธิส่วนบุคคล ผลจากการเข้าร่วมแล้ว ทำให้ผู้สูงอายุเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนเอง ในแง่ของคุณธรรมและจริยธรรม และเป็นการถ่ายทอดทางสังคมต่อเนื่องกันไป ซึ่งสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 มาตรา 4 ที่ว่า การศึกษา หมายความว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงาม ของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม... และมาตรา 15 (2) ที่ว่า การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่น ในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบวิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

การปฏิบัติตนทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุ ซึ่งมีความเชื่อเรื่องบุญหรือความดีงามจากการปฏิบัติและรูปแบบและหรือขั้นตอนในการเตรียมอาหารและตำแหน่งในการนั่งในบริเวณพิธีกรรม เป็นสิ่งที่ผู้คนภายนอกมองเห็น แต่เนื้อหาภายในจริง ๆ ของการปฏิบัติตนทางศาสนาของผู้สูงอายุดังกล่าว เป็นสิ่งที่คนภายนอกสังเกตได้ยาก กล่าวคือ ความต้องการเพื่อนฝูง ต้องการความเพลิดเพลิน และตำแหน่งในการนั่งล้วนบ่งบอกถึงฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมด้วย กล่าวคือ ผู้นำและผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีจะนั่งด้านหน้าสุดใกล้ชิดกับพระสงฆ์ ส่วนผู้ตามหรือมีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลางและต่ำจะนั่งตรงกลางหรือด้านหลังสุด เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ผู้คนทั่วไปมองข้ามหรือไม่สามารถสังเกตได้ เพราะหากพูดถึงวัด กิจกรรมทางศาสนา หรือพระสงฆ์ ก็มีแต่นึกถึงการทำบุญ การบริจาคและพิธีกรรมที่ยึดเยื้อน่าเบื่อหน่าย ซึ่งเป็นภาพในความรู้สึกของคนทั่วไป ในปัจจุบันนี้ถึงแม้บทบาทของพระสงฆ์ใน

การเป็นนักสังคมสงเคราะห์จะไม่ค่อยเด่นชัด จนเกือบจะเรียกว่าไม่มีพระรูปไหนทำอีกแล้ว แต่วัดอันเป็นสถาบันหนึ่งทางพระพุทธศาสนา ที่มีอยู่เกือบทุกหมู่บ้านในประเทศไทย ยังมีข้อปฏิบัติเกี่ยวกับผู้สูงอายุที่แอบแฝงอยู่โดยไม่มีการประกาศเชิญชวน ถ้าเลือกได้โดยไม่ติดเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว ผู้สูงอายุไม่ว่าจะในเมืองหรือในชนบทชอบไปวัดมากกว่าไปสถานสงเคราะห์คนชรา ที่วัดยังมีการให้ การรับ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมเก่าแก่ของชุมชน การให้คำปรึกษาทั้งทางด้านไสยศาสตร์เพื่อเป็นกำลังใจ และทางด้านแพทยศาสตร์เพื่อรักษาโรคภัยที่เป็นภาษาชาวบ้านจากพระสงฆ์ที่อายุมาก ฟังเข้าใจง่ายกว่านักจิตวิทยาและนายแพทย์ตามโรงพยาบาล ดังนั้นการพัฒนาและสงเคราะห์ผู้สูงอายุควรรู้จักการนำเอาวัฒนธรรมของชุมชนและวัดดังกล่าวที่มีอยู่แล้ว มาใช้ให้เกิดประโยชน์แบบใหม่ อย่างที่ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2538, หน้า 6) ได้กล่าวอธิบายไว้ว่า การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมคือการปรับใช้หลักการหรือระบบคุณค่าในวัฒนธรรมเดิม เพื่อการจัดการและแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน เช่น การนำเอาหลักอภัยทานในพระพุทธศาสนามาใช้ในการอนุรักษ์ป่า และการปรับหลักการเดิมให้มีความหมายใหม่ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนหลักการเดิม เช่น การรักษาศีลของผู้สูงอายุ นำมาใช้ในความหมายใหม่ที่หมายถึงการรักษาภาวะเยียบของหมู่บ้าน และความซื่อสัตย์ต่อกัน เช่น ในการจัดตั้งธนาคารต่าง ๆ ของหมู่บ้าน โดยให้ผู้สูงอายุเป็นตัวอย่างแก่เยาวชน เพราะผู้สูงอายุในปัจจุบันนี้ ถึงแม้จะถูกกลดบทบาทลงไปมาก แต่ก็ยังเป็นทีเคารพนับถือของคนรุ่นหลังเป็นอย่างดี และตามปกติผู้สูงอายุก็ชอบทำกิจกรรมทางศาสนาอยู่แล้ว จึงกล่าวได้ว่าการทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นงานที่ผู้สูงอายุตามชนบททุกคนปรารถนาที่จะทำและถือเป็นความสุขที่ได้มีส่วนร่วมในงานของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เดชา เส็งเมือง (2539) ที่ว่า ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจเมื่อได้เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา เช่น การตักบาตร การช่วยเหลืองานวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การได้เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมถือเป็นความพึงพอใจอย่างสูงสุด

ในชุมชนวัดวิเวกวนาราม ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนขนาดใหญ่ ประกอบด้วย 3 หมู่บ้าน บางหมู่บ้านห่างไกลจากวัด บางหมู่บ้านอยู่ใกล้กับวัด ที่วัดก็มีพระสงฆ์สามเณรชาวเขาเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีแหล่งลัทธิความเชื่อต่าง ๆ มากมาย เช่น การเกิดขึ้นของสำนักฤๅษณ์คสดานล้านนาของวัดพระธรรมกาย การทรงเจ้าเข้าผีเจ้านาย และลัทธิโยเร ในอาณาบริเวณนี้มีวัดวิเวกวนารามเพียงแห่งเดียวเท่านั้น ทำ

ให้การทำกิจกรรมทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุ มีความหลากหลายทั้งทางด้านพื้นที่ใกล้เคียง ทั้งด้านข้อปฏิบัติระหว่างพราหมณ์ ฆี กระแสความเชื่อแบบใหม่ เช่น ลัทธิโหยเร และสุดท้ายที่ผู้สูงอายุทอดทิ้งไม่ได้และถือเป็นสุดยอดของความนับถือก็คือ พระพุทธศาสนา ที่ผู้สูงอายุถึงแม้จะมีความเชื่อหลายอย่าง แต่ก็ไม่สามารถสละความเชื่อหลักได้ เพราะไม่ว่าจะนับถืออะไร เมื่อเวลาที่มีการตายเกิดขึ้นก็ได้ทำพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น สอดคล้องกับ ศิราพร จิตฐาน (2533, หน้า 12) ที่เรียกว่า การผสมผสานทางศาสนา คือในปัจจุบันสังคมไทยได้ปรับความเชื่อต่าง ๆ ออกมาเป็นระบบเดียว ส่วนความเชื่ออย่างไหนจะมากขึ้นขึ้นอยู่กับพื้นฐานและพัฒนาการของชุมชนแต่ละแห่งและแต่ละบุคคล และ สอดคล้องกับที่ สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์ (2533, หน้า 77) บอกว่า ชุมชนชนบทหรือผู้เฒ่าผู้แก่มีความเชื่อดั้งเดิมมากกว่าคนกลุ่มอื่น แต่ก็สามารถผสมผสานกันได้ โดยมีความเชื่ออย่างหนึ่งเป็นสิ่งสูงสุด และ สอดคล้องกับ สิทธิ บุตรอินทร์ (2534, หน้า 31) ที่กล่าวไว้ว่า ความเชื่อของชาวล้านนาเรียกว่า เป็นความกลมกลืนในความหลากหลาย ถึงแม้จะมีความเชื่อหลายอย่าง แต่สุดท้ายก็ยอมรับความจริงแห่งเหตุผลตามแนวปรัชญาในพระพุทธศาสนา เช่น ความเจ็บ ความตาย ส่วนความหลากหลายในด้านระยะทางคือวัดที่อยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านนั้น ชาวชุมชนที่เป็นผู้สูงอายุที่อยู่ห่างไกล แต่มีความนับถือและศรัทธาในพระพุทธศาสนาต้องการทางออกด้วยการทำพิธีกรรมทางศาสนาพุทธด้วยตัวเองที่บ้าน เช่น การไหว้พระ การถวายข้าวพระพุทธรูป และการนั่งสมาธิ ซึ่งการกระทำดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ที่ สุเมธ เมธาวิทยกุล (2532, หน้า 48) เรียกว่า เป็นหลักแห่งบุญกิริยาวัตถุ หรือการทำบุญในทางพระพุทธศาสนา โดยย่อมี 3 อย่าง คือ การให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้สูงอายุได้รับการถ่ายทอด โดยวิธีที่เรียกว่า การกล่อมเกลางานสังคมมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งในระดับครอบครัวและระดับชุมชน โดยชั้นแรกผู้สูงอายุในช่วงวัยเด็กได้สังเกตทำตามจากคนสูงอายุนั่นก่อนตน และทำด้วยตัวเองในที่สุด และในชุมชนวัดวิเวกวนารามก็ปรากฏว่า มีเด็กติดตามพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย มาร่วมพิธีกรรมที่วัดเป็นประจำ

กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของผู้สูงอายุในหมู่บ้านชนบท มีความเกี่ยวเนื่องกับระบบเศรษฐกิจ ความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลหรือความศักดิ์สิทธิ์ และระบบสังคม สิ่งเหล่านี้ได้แสดงออกอย่างเด่นชัดในทุกพิธีกรรม กล่าวเฉพาะกรณีของชาวชุมชนวัดวิเวกวนาราม การทำมาหากินของชาวบ้านมีความหลากหลาย เช่น บางกลุ่มอาศัยธรรมชาติเป็นอยู่ อาหารและรายได้ในแต่ละวันต้องมาจากธรรมชาติ บางกลุ่มได้รับเงินเดือนตามสถานที่ตนเองทำงานอยู่

หรือเคยทำงาน หรือจากเงินที่ตนเองเก็บไว้ในธนาคาร และสุดท้ายก็เป็นจำพวกที่มีที่ดินเป็นจำนวนมาก ขายได้ราคาสูง และมีสวนผลไม้จำนวนมาก ทั้งสามกลุ่มมีความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน แต่ภายใต้กฎเกณฑ์ของหมู่บ้าน เช่น การเป็นสมาชิกกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ แต่ละครอบครัวจะต้องเสียค่าบำรุงศพครอบครัวละ 20 บาท เท่ากัน ซึ่งตามความเป็นจริงแล้ว ครอบครัวที่มีฐานะทางการเงินดีกว่าจะต้องเสียมากกว่า หรือในการบริจาคเงินในงานทั่ว ๆ ไปก็ตาม เป็นจำนวนเงินที่ใกล้เคียงกันเสมอ เช่น 50 บาทหรือ 20 บาท ดังนั้น นอกจากการหารายได้มาจุนเจือครอบครัวแล้ว ชาวบ้านที่เป็นผู้สูงอายุยังต้องแบ่งเงินไว้เพื่อร่วมพิธีหรือเพื่อช่วยในงานพิธีอีกส่วนหนึ่งด้วย ไม่ว่าจะเป็นงานประเภทไหน เช่น งานศพ ต้องเสียตามจำนวนที่ตกลงกันไว้ งานผ้าป่า กรฐินแล้วแต่ความประสงค์จะให้ หากเป็นงานในวัดยังต้องเสียค่าซื้อสิ่งของ เพื่อร่วมพิธีอีกเป็นจำนวนมาก ส่วนในด้านที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องจักรวาลหรือที่เรียกว่า "โลกนี้ โลกหน้า" นั้น ผู้สูงอายุต่างก็ถือปฏิบัติมาอย่างกลมกลืน กล่าวคือ ในการทำบุญหรือร่วมพิธีทางศาสนาแต่ละครั้ง สิ่งที่ผู้สูงอายุมุ่งหวังอยู่ลึก ๆ ก็คือ ตนเองอยู่ในระยะที่เรียกว่า "ไม่ใกล้ฝั่ง" แล้ว ดังนั้น การทำพิธีนี้ก็เพื่อว่า จะได้ไปดีเท่าเดิมหรือดีกว่านี้ ในโลกหน้า ซึ่งเป็นโลกหลังจากที่ตายไปแล้ว การมุ่งแสวงหาคำตอบให้แก่ชีวิตตามระบบปรัชญาแบบชาวบ้าน คือ เกิดเป็นคนมาแล้วจะต้องรู้จักทำความดี ซึ่งความดีก็คือการทำบุญในกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ของผู้สูงอายุ หากขาดสิ่งนี้ไปแล้วชีวิตก็จะมีประโยชน์ หรือเกิดมาแล้วก็ไม่มีความเป็นมนุษย์เหลืออยู่ ซึ่งเป็นการพัฒนากายกับจิตใจของตนเองให้มีแต่ความบริสุทธิ์ ความเชื่อเรื่องบุญ บาป นรกและสวรรค์ของผู้สูงอายุ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกหน้า และจะต้องมีการดำเนินตามระบบความเชื่อนี้ทุกคน และท้ายที่สุดก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับเพื่อนบ้าน ในการทำกิจกรรมทางศาสนาแต่ละครั้งจะมีการช่วยเหลือเพื่อนบ้านอิงอาศัยอยู่ด้วย เช่น ในงานศพ หรือการบริจาคในงานทั้งส่วนรวมและส่วนตัว และสุดท้ายงานพิธีกรรมในแง่ที่เกี่ยวกับสังคม ผู้สูงอายุตามชนบทมีระบบสังคมที่เรียกว่า การแข่งขัน การยกย่อง และการทำตามกัน หรือทำเพราะถูกบังคับตามกฎหมายของสังคม ในทุกกิจกรรมจะเกี่ยวเนื่องกับระบบสังคมทั้งสามระบบนี้ การแข่งขันกัน ซึ่งเรียกว่าเป็นการแข่งขันกันในท่าที เพราะไม่มีการเปิดเผย แต่เป็นที่รู้กันโดยทั่วไป เช่น ในการบริจาคเงินจำนวนมากน้อย หรือราคาส่งของของแต่ละคน การยกย่องก็สอดคล้องกับอันแรก คือสังคมก็จะยกย่องผู้ที่บริจาคมาก และถือว่าเป็นคนใจบุญอย่างแท้จริง การทำตามกันหรือการถูกบังคับจากกฎของสังคม อย่างในกรณีที่ผู้สูงอายุที่อยู่รวมหมู่บ้านเดียวกันกับคนอื่น จะต้องคล้อยตามชาวบ้าน ทั้ง ๆ ที่ตัวเองไม่อยากจะทำ แต่ก็ต้องทำ หรือในกรณีอย่างงานศพ เป็นต้น และถ้า

ผู้สูงอายุคนไหน ถูกชาวบ้านเรียกว่า เป็นคนไม่เข้าวัดเข้าวาแล้ว ก็ถือเป็นเรื่องที่น่าละอายทีเดียว จึงกล่าวได้ว่า การดำเนินกิจกรรมของผู้สูงอายุเกี่ยวเนื่องอยู่กับระบบทั้งสาม คือ ระบบเศรษฐกิจ ความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาล และระบบสังคม ที่ผสมกลมกลืนกันอย่างแนบแน่น ที่ศรีศักร วัลลิโภดม (2536 : 13) เรียกว่า เป็นระบบชีวิตวัฒนธรรม คือวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ มีการเคลื่อนไหวเป็นพลวัตรอยู่ตลอดเวลา และชีวิตมนุษย์เกี่ยวข้องอยู่กับสามสิ่ง คือ การเป็นอยู่ร่วมกัน การแข่งขันกันแสวงหาสิ่งต่าง ๆ เพื่อดำรงชีวิต และการทำพิธีหรือขนบงาน เพื่อความศักดิ์สิทธิ์และมุ่งหวังผลในโลกหน้า สมดังคำที่ลุงดำ บอกว่า "เงินทองที่หามาได้ ต้องแบ่งใช้เป็น 3 ส่วน คือ เอาไว้ทำธุระส่วนหนึ่ง เอาไว้ทำบุญส่วนหนึ่ง และเอาไว้เพื่อดำรงชีวิตส่วนหนึ่ง"

ในชุมชนวัดวิเวกนาราม วัดและหมู่บ้านมีความสัมพันธ์กันในการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์และการสงเคราะห์ชาวบ้าน ตามกระแสการพัฒนาแบบใหม่ที่นักวิชาการต้องการจะเห็น เช่น การพัฒนาเรื่องอาชีพรายได้ การต่อต้านยาเสพติด เป็นต้น น้อยมากเนื่องจากบทบาทของพระสงฆ์ในวัดเองที่ไม่สามารถทำอะไรได้มาก เพราะถูกครอบงำจากการบริหารวัดที่เรียกว่า กรรมการวัด ที่จะเน้นในด้านการประกอบพิธีกรรมหรือประเพณีประจำปีเป็นส่วนมาก อีกอย่างหนึ่ง ชาวบ้านมีสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย เช่น บ้านอยู่ไกลวัดเป็นส่วนมาก และมีบรรดาคนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเป็นจำนวนมากเช่นกัน ทำให้บางครั้งต้องหนีห่างจากวัด เพราะสิ่งแวดล้อมดังกล่าวบังคับ แต่บทบาทของวัดในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ ตามการกระทำต่อ ๆ กันมา และตามความต้องการของชาวบ้าน ก็มีไม่เคยขาด ในแต่ละปีจะมีกิจกรรมทางศาสนาที่เรียกว่า ประเพณี เช่น ปีใหม่เมือง สรงน้ำพระธาตุ เป็นต้น เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ จึงกล่าวได้ว่า วัดวิเวกนารามอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่ห่างจากหมู่บ้านก็จริง แต่ได้ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดระบบความเชื่อเรื่องบุญ บาป นรก และสวรรค์และวัฒนธรรมชุมชน เช่น ความมีเมตตา การช่วยเหลือกัน แก่ชาวบ้านมาอย่างสม่ำเสมอ และวัดตามความหมายของผู้สูงอายุถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ผู้ใดจะมาทำสิ่งที่ไม่ดีในวัดไม่ได้ ผู้สูงอายุก็ได้สั่งสอนลูกหลานในเรื่องเหล่านี้เช่นกัน สอดคล้องกับที่ เพ็ญศรี จุลกาญจน์ (2541, หน้า 74) ได้ทำการศึกษาวิจัยพบว่า สถาบันที่ถ่ายทอดระบบคิดความเชื่อแก่ชุมชนสมาชิกอยู่เสมอ คือสถาบันวัดและสถาบันครอบครัว นอกจากนั้น สถาบันเหล่านี้ยังมีการผลิตซ้ำสิ่งเหล่านี้ต่อเนื่อง ๆ ในชีวิตประจำวัน จนสมาชิกเห็น จำได้ และปฏิบัติตาม สอดคล้องกับ กาญจนา แก้วเทพ (2539, หน้า 127) และ เจื้อจันท์ จงสถิตอยู่ (มปป, หน้า 1) กล่าวไว้ว่า การนำความคิดที่ผลิตมาถ่ายทอดให้แก่คนในสังคมอย่างสม่ำเสมอ อาจเป็นเดือน

ละครึ่ง หรือปีละครึ่งก็ได้ เช่น การทำพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ความคิดที่ผลิตผ่านประเพณีพิธีกรรมนั้น รับใช้หมู่มวลสมาชิก เพราะในแต่ละวันมีความคิดที่ถูกผลิตขึ้นมากมาย แต่มีไม่ใช่ออย่างที่สามารถดำรงอยู่ได้ การทำกิจกรรมทางศาสนาก็เช่นกัน ที่ดำรงอยู่ได้ เพราะสามารถให้บริการบางอย่างแก่คนในสังคมได้ สอดคล้องกับการศึกษาของ ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527) ที่พบว่า สาเหตุที่การทรงผีเจ้านาย ดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างยาวนาน เพราะสามารถให้บริการแก่สังคมได้ตามความต้องการ จึงกล่าวได้ว่า วัดในชุมชนชนบทยังมีบทบาทในด้านการให้บริการด้านการประกอบพิธีกรรมประเพณี ตามความเชื่อแก่ชาวบ้านมาอย่างต่อเนื่อง และยังมีการถ่ายทอดแก่สมาชิกในชุมชน ผ่านการบริหารจัดการของกลุ่มบุคคลที่เรียกว่า "กรรมการวัด" ซึ่งเป็นการเกิดประเพณีอย่างเป็นระบบมากขึ้น

ตามโครงสร้างการดำเนินชีวิตของแต่ละครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นครอบครัวแบบขยายอันประกอบไปด้วยบุคคลมากกว่า 3 ชั้นคือ พ่อ แม่ ลูก และปู่ ย่า หรือ ตายาย ย่อมต้องมีหน้าที่ที่แต่ละบุคคลจะต้องทำในการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน พ่อ แม่มีหน้าที่หารายได้มาจุนเจือครอบครัว ลูกมีหน้าที่เรียนหนังสือ ส่วนปู่ ย่า หรือตายาย ซึ่งจัดว่าเป็นผู้สูงอายุ ไม่มีหน้าที่ที่จะต้องทำเป็นขึ้นเป็นอันหนัก หน้าที่ที่พ่อทำได้ในบ้าน เช่น การดูแลหลาน การเฝ้าบ้าน ซึ่งเป็นงานที่ผู้สูงอายุเกิดการเบื่อง่ายได้ง่าย ดังนั้น จึงทำให้เกิดหน้าที่ทางสังคมตามมา นั่นคือ การปฏิบัติตนทางด้านศาสนา ในเวทีนี้ ผู้สูงอายุได้พบกลุ่มคนในวัยเดียวกัน ได้พูดคุยกันอย่างสนุกสนาน และถือเป็นงานทางสังคม ที่ได้มีการช่วยเหลือกัน ซึ่งเป็นผลทางจิตใจแก่ผู้สูงอายุด้วย และตามความเป็นจริงแล้วผู้สูงอายุในชนบท ต่างก็ยอมรับสภาพความเป็นจริงของชีวิต ตามคำสอนทางพุทธปรัชญาที่ว่า "ไม่มีอะไรที่เที่ยงแท้แน่นอน แม้แต่ชีวิตของคน ก็ต้องดับสูญไปตามธรรมชาติ" ดังนั้น เพื่อเป็นการเตรียมการเดินทางไปตามพุทธปรัชญาดังกล่าว ผู้สูงอายุจึงมีความพอใจและสุขใจ เมื่อได้ทำพิธีกรรมทางศาสนาพร้อมกับเพื่อนบ้าน

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้ประชากรกลุ่มตัวอย่างที่มีฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกัน กล่าวคือ ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูง ปานกลาง และต่ำ กล่าวในแง่ของการผสมกลมกลืนกันด้านความเชื่อ ผู้สูงอายุที่มีฐานะสูงเป็นกลุ่มที่สามารถรับระบบความเชื่อทุกอย่างที่มีเข้ามาในชุมชน มาไว้ในตัวเองได้อย่างกลมกลืนที่สุด กล่าวคือ ผู้สูงอายุที่มีฐานะสูงนี้ใช้บริการจากพระพุทธรักษาในด้านการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิม ที่พ่อแม่ถ่ายทอดมาให้ และคนในสังคมยอมรับ ซึ่งถือเป็นกระแสความเชื่อที่เป็นสาธารณะ เพราะทุกคนควรต้องมีไว้ เพื่อเป็นตัวป้องกันคำนิทาในภายหลัง ผู้สูงอายุที่มีฐานะสูงใช้บริการ

จากลัทธิโยเร ในด้านการรักษาสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจ ให้ผ่องใสอยู่เสมอ และต่างก็ยอมรับและกล่าวถึงอรรถาธิบายอันดีงามของเจ้าหน้าที่โยเร ส่วนความเชื่อในเรื่องผี มีไว้เพื่อรักษาอาการเจ็บป่วย หากการรักษาตามแพทย์แผนใหม่และลัทธิความเชื่ออื่นไม่ได้ผล บางครั้งถึงขั้นเป็นเจ้าทรงเสียเอง ผู้สูงอายุที่มีฐานะปานกลาง รับได้บางอย่าง รับไม่ได้บางอย่าง ที่รับได้ก็คือพระพุทธศาสนา มีไว้เพื่อทำพิธีกรรมเช่นเดียวกับกลุ่มแรก แต่ไม่สามารถรับลัทธิโยเรได้ เพราะเห็นว่า เป็นการหลอกลวงคนให้หลงเชื่อ และความเชื่อแบบผีก็ไม่สามารถรับได้ เพราะไม่ชอบเป็นการส่วนตัว แต่ก็ให้ความร่วมมือในฐานะเป็นเพื่อนบ้านกัน ส่วนผู้สูงอายุที่มีฐานะต่ำ ไม่สามารถรับลัทธิโยเร และความเชื่อเรื่องผีได้ ทั้งไม่ให้ความร่วมมือในการประกอบพิธีทางผี ที่ยอมรับได้คงมีเฉพาะพระพุทธศาสนาเท่านั้น ทั้งนี้เป็นเพราะว่าผู้สูงอายุกลุ่มนี้ ล้วนเคยบวชเรียนมาก่อน และมีสังคมกับเพื่อนบ้านน้อย จึงยอมที่จะไม่ให้ความร่วมมือ เพราะกระแสดความเชื่อแบบอื่นล้วนมีเรื่องของสังคมเข้ามาชักจูงให้เข้า จึงกล่าวได้ว่า ผู้ที่ยังมีฐานะทางเศรษฐกิจดี ยิ่งต้องมีความเชื่อที่หลากหลาย ซึ่งมีไว้เพื่อป้องกันและความมั่นใจ สอดคล้องกับ ศรีศักร วัลลิโภดม (2536 : 70) ที่กล่าวไว้ในเรื่องของชีวิตวัฒนธรรมว่า เมื่อมนุษย์มีการแข่งขันกันเพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุเพื่อแสดงถึงอำนาจและความยิ่งใหญ่ แต่เมื่อได้มาแล้ว กลับขาดความมั่นใจในการปกครองรักษา จำเป็นต้องพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติ เพื่อให้ช่วยรักษาแทน ยิ่งมีสิ่งของสมบัติมาก ยิ่งมีโอกาสเข้าหาอำนาจเหนือธรรมชาติและลัทธิความเชื่อต่าง ๆ ได้มากเท่านั้น เพื่อความมั่นใจของตนเอง จึงทำให้ระบบทั้ง 3 คือ ระบบสังคม ระบบเศรษฐกิจ และอำนาจเหนือธรรมชาติ เกี่ยวข้องกันมากขึ้นจนแยกไม่ออก

ในการทำกิจกรรมทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุ ไม่ว่าจะเป็นที่วัด เช่น งานเทศกาลปีใหม่เมือง หรืองานในหมู่บ้าน เช่น งานศพ ได้ทำให้เกิดการรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการขึ้น ซึ่งผู้สูงอายุที่เข้าไปร่วมงาน ส่วนใหญ่ไปด้วยความต้องการที่จะมีส่วนร่วมในด้านพิธีกรรมด้วยความเชื่อ เพื่อความศักดิ์สิทธิ์ทั้งแบบศาสนาพราหมณ์ ที่เน้นในเรื่องนี้อยู่แล้ว ทั้งแบบศาสนาพุทธ ที่มีพระสงฆ์คอยนำหลักคำสอนมาชี้แจงผ่านสื่อที่เรียกว่า "การเทศน์ธรรม" และทั้งแบบความเชื่อเรื่องผี ที่มีการนำเอาพระพุทธศาสนาไปผสมด้วย เพื่อเป็นการเรียกร้องให้เพื่อนบ้านมาร่วมงาน ซึ่งการรวมกลุ่มที่มีเรื่องของศาสนาเป็นสิ่งที่ชักนำนี้ เกิดขึ้นจากความเชื่อเป็นแรงผลักดันภายในใจของผู้สูงอายุเอง สอดคล้องกับ สมิทธิ์ สระอุบล (2534, หน้า 54) ที่กล่าวว่า ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดการกระทำสิ่งต่าง ๆ คนในสมัยก่อนจึงปลูกฝังให้ลูกหลานนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระภูมิเจ้าที่ หรือ ศาสนาต่าง ๆ เพราะเป็นต้นเหตุแห่งการทำความดีหรือทำ

ชั่ว และจากการผสมกลมกลืนกันระหว่างศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ นอกจากเรื่องทางด้านความศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรมแล้ว หลักปฏิบัติบางอย่างก็มีการกลมกลืน (Assimilation) กันด้วย ตามหลักศาสนาพุทธต้องมีการออกจากเรือนเพื่อบวชแสวงหาสัจธรรมหรือโมกขธรรม แก่ชีวิต อาจจะถาวรหรือชั่วคราว แล้วแต่ศรัทธาและความเพียรที่มี และตามหลักศาสนาพราหมณ์ ที่เรียกว่า "อาศรม 4" ก็มีการออกจากเรือนเพื่อความหลุดพ้น เมื่อถึงวัยสมควร เช่นกัน ดังนั้นการที่ผู้สูงอายุออกจากบ้านเรือนในปัจจุบันนี้ จึงเรียกว่า ประพฤติตามหลักทั้งศาสนาพุทธและพราหมณ์ และมีการเปลี่ยนแปลงจุดมุ่งหมายไปตามกาลสมัย

ในความเป็นชาวชนบท ถึงแม้ฐานะในการดำรงชีพจะแตกต่างกัน แต่ในด้านวัฒนธรรมชุมชน เป็นต้นว่า การช่วยเหลือกัน ยังคงมีให้เห็นอยู่เสมอ ในกิจกรรมทางศาสนา ก็เช่นกัน การริเริ่มกิจกรรมและเป็นผู้อำนวยความสะดวกมักจะเป็นหน้าที่ของผู้มีฐานะดีทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจ แต่ด้วยความเป็นคนในหมู่บ้านเดียวกัน ผู้มีฐานะดีก็ชักชวนผู้มีฐานะต่ำให้เข้าร่วมอย่างต่อเนื่อง มีการแจกซองเชิญ รวมทั้งการพูดจาแบบเป็นกันเอง แต่เพราะความเป็นคนที่ยากจน ทำให้กลายเป็นปมด้อยในสังคมหมู่บ้านไป ทำให้ผู้สูงอายุที่มีฐานะต่ำ เข้าร่วมบ้างไม่เข้าร่วมบ้าง และหลบหลีกจากงานส่วนรวมอยู่เสมอ ทั้งนี้ไม่ใช่เฉพาะการกล่าวถึงผู้สูงอายุกลุ่มนี้ในมิติทางด้านกิจกรรมทางศาสนาเท่านั้น แม้ในมิติอื่น เช่น การพัฒนาจากรัฐ ผู้มีฐานะต่ำก็จะเป็นเช่นเดียวกัน เพราะความเป็นคนไม่เข้าสังคม แต่เมื่อผู้สูงอายุที่มีฐานะต่ำได้รับความลำบากหรือความเดือดร้อน ชาวชุมชนก็ยังคงให้การช่วยเหลือเป็นอย่างดี.

เงื่อนไขปัจจัยในการเข้าร่วมกิจกรรมทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุ กิจกรรมทางด้านศาสนาของชุมชนโดยส่วนมาก เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นที่วัด หากมองอย่างลึกซึ้งลงไปแล้ว จะเห็นว่าไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมที่บ้านหรือที่วัด ผู้ที่เข้าร่วมก็ยังคงเป็นกลุ่มผู้สูงอายุ ส่วนคนในวัยอื่นมักจะมีข้ออ้างเป็นการส่วนตัวถึงสาเหตุที่ทำให้ไม่ไปวัด เกี่ยวกับเรื่องนี้ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (2538, หน้า 45) ได้กล่าวไว้ว่า "คนในปัจจุบันนี้ เข้าวัดด้วยจุดมุ่งหมายเพียงสองอย่างคือ ไปเฝ้าศพเพื่อน และไปให้เพื่อนเฝ้าศพตัวเอง นอกจากนี้ หากคนเข้าวัดยาก..." ดังนั้นการที่ผู้สูงอายุไปวัดอย่างสม่ำเสมอเช่นนี้ ก็ไม่ได้ไปแบบปกปิด แต่การไปนั้นเป็นสิ่งที่เปิดเผย ถูกหลานในครอบครัวหรือคนในชุมชนย่อมเห็นและถ่ายทอดได้ เมื่อถึงกาลเวลาอันสมควรผ่านกระบวนการที่เรียกว่า "สังคมประกิต" (Socialization) จึงกล่าวได้ว่า การทำกิจกรรมทางศาสนาของผู้สูงอายุจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อสังคมเป็นอย่างยิ่ง ทั้งด้านสังคมสงเคราะห์ และการเป็นแบบอย่าง แก่คนรุ่นหลัง

ประเทศไทยไม่มีระบบสังคมชนชั้น ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน ตามการปกครองที่เรียกว่า "ระบอบประชาธิปไตย" แต่หากมองในทางสังคมวิทยา (Sociology) แล้ว เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องมีการมีระบบชนชั้นทางสังคม เพียงแต่ว่าไม่มีความรุนแรงแฉกแฉ่งมาด้วยเท่านั้น ในสังคมชนบทเอง ซึ่งถือว่าเป็นสังคมที่ยังพึ่งพากันอยู่ ยังต้องมีสังคมผู้นำและสังคมผู้ตาม และสังคมผู้มีอันจะกินและสังคมของผู้แทบไม่มีจะกิน มองอย่างลึกลงไปถึงการดำเนินกิจกรรมทางศาสนาของผู้สูงอายุ การจัดระเบียบการนั่งเป็นไปตามธรรมชาติ แต่ก็เป็นกาที่นั่งตามช่วงชั้นของคน ผู้มีฐานะดีและเป็นผู้นำต้องนั่งด้านหน้า ผู้ไม่มีอันจะกินและมีสังคมกับเพื่อนบ้านน้อย ต้องนั่งท้ายสุด สอดคล้องกับ Michael Moerman (1966, หน้า 140) ที่ได้ศึกษาเรื่อง วัดกับหมู่บ้านในชนบทภาคเหนือของไทย พบว่า โครงสร้างตำแหน่งฐานะทางสังคมของคนในหมู่บ้าน ปรากฏเด่นชัดที่วัด เพราะที่นั่งที่เกิดขึ้นในวิหาร ในเวลาประกอบพิธีจะแบ่งกันอย่างชัดเจนระหว่างผู้นำและผู้ตาม ผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีหรือไม่ดี ยังปรากฏอีกว่า ผู้ที่เคยบวช และผู้สูงอายุที่เป็นผู้นำที่เป็นชายจะนั่งใกล้พระสงฆ์ ผู้หญิงสูงอายุนั่งถัดออกมา หญิงสาวถ้าไปก็จะนั่งหลังสุด และสังคมของผู้นำเป็นต้นว่า การนำในการประกอบพิธีกรรม ก็มีเป็นกลุ่มหนึ่ง ผู้นำมีความสนิทสนมกับไวยาวัจกรวัด หรือผู้มีฐานะดีคนอื่น ๆ พระสงฆ์ก็เข้ากันได้ง่ายกับกลุ่มผู้นำนี้ มีการตกลงกันในเรื่องการดำเนินพิธีกรรมและพูดคุยกันแบบที่เล่นที่จริงเป็นต้น ส่วนผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำก็จะมีเพียงบ้านใกล้กันเท่านั้น ที่พอเป็นที่พูดคุยปรึกษาได้

ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ส่วนมากจะเป็นระดับผู้นำในหมู่บ้านไม่ว่าตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง หรือมีญาติ ๆ เป็นผู้นำแบบทางการ ดังนั้นอำนาจการตัดสินใจในกิจการของวัดหรือการทำพิธีกรรม รวมไปถึงการตัดสินใจในกิจกรรมกลุ่มในหมู่บ้านก็จะเป็นอำนาจของผู้สูงอายุกลุ่มนี้แทบทั้งสิ้น มีการฉีกกำลังแบบซ่อนเร้นในกลุ่มเดียวกัน รวมทั้งกับพระสงฆ์ในวัด เพราะบ่อยทีเดียวที่พระสงฆ์คล้อยตามผู้สูงอายุกลุ่มนี้ในงานกิจกรรมทางศาสนา จึงเรียกว่า เงื่อนไขบัจจยสำคัญที่ทำให้ผู้สูงอายุกลุ่มนี้เข้าวัดก็คือ เงื่อนไขทางสังคมหรือความเป็นผู้นำซึ่งจะเกิดเองตามธรรมชาติหรือชาวบ้านแต่งตั้งก็ตาม ความเป็นผู้นำด้านพิธีกรรม ทำให้ต้องไปวัดตั้งแต่เช้า ก่อนเพื่อนบ้านคนอื่น และได้โอกาสจับไมค์โครโฟนพูดเชิญชวนชี้แจงในกิจการของวัด วัดเป็นสถานที่สาธารณะ เป็นสมบัติส่วนรวม แต่การพัฒนาวัดขึ้นอยู่กับผู้สูงอายุกลุ่มนี้ว่าจะเอาอย่างไร จะสร้างอะไรเป็นต้น

ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง เป็นชนชั้นกลางในสังคม เพราะเคยดำรงชีพแบบอาศัยเงินเดือน มีความเป็นอยู่ไม่ผิดเคืองมากนัก ผู้สูงอายุกลุ่มนี้เข้ากันได้เป็นอย่างดี

กับคนทุกกลุ่ม ไม่มีความสนใจวัดวาศานาเป็นการเฉพาะตัว แต่ที่เข้าวัดอยู่นี้ เพราะอยู่ในสังคมชาวพุทธ ต้องรู้ตัวเองว่าวัยไหนควรทำอะไร และที่สำคัญเพราะความเป็นคนมีเพื่อนมาก ชอบสนุก ทำให้ต้องไปตามเพื่อน แล้วเกิดความเคยชินในภายหลัง ทำให้ขาดจากการไปวัดไม่ได้ สอดคล้องกับ บุญทวี อุปละกุล (2536) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดการเป็นหมอชาวบ้าน พบว่า การถ่ายทอดนั้นมี 3 ขั้นตอน คือ ขั้นเป็นผู้ติดตาม สังเกต ขั้นเป็นผู้ปฏิบัติเองหลังจากที่ติดตามแล้ว และขั้นเป็นผู้ชำนาญการ คือหลังจากนี้ไปไม่ต้องติดตามอีกสามารถทำเองได้ การไปวัดของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ ก็เกิดจากการทำตามคนอื่นเป็นอันดับแรกเช่นกัน ดังนั้นเงื่อนไขปัจจัยสำคัญในการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ ก็คือเงื่อนไขทางสังคม คือ ความเป็นคนชอบทำตามคนอื่น ขาดเพื่อนไม่ได้

ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ ไปร่วมกิจกรรมทางศาสนาแต่ละครั้งกับเพื่อนบ้าน นับว่าเป็นภาระที่หนักมากเพราะต้องใช้เงินไม่มากนักน้อย ในขณะที่ตนเองก็ยังขาดแคลนอยู่ และอยู่ในฐานะเป็นผู้ถูกกระทำ เป็นผู้รับ และเป็นผู้ตามในสังคมอยู่เสมอ การดำเนินกิจกรรมทุกอย่างไม่ได้เกิดจากความคิด หรือการริเริ่มของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ สิ่งที่คุณสูงอายุกลุ่มนี้มีก็คือความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และตามคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ไม่ได้เน้นที่วัตถุ แต่เน้นที่การปฏิบัติตามคำสอน ดังนั้นเงื่อนไขปัจจัยสำคัญในการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาของผู้สูงอายุกลุ่มนี้ ก็คือ เงื่อนไขส่วนตัวอันได้แก่ความศรัทธาในศาสนา โดยมีเงื่อนไขทางด้านเศรษฐกิจคือความขาดแคลนเป็นตัวขัดขวาง

ผู้สูงอายุที่ชุมชนวัดวิเวกวนารามเป็นกลุ่มบุคคลที่มีเหตุผลในการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ทั้งที่บอกเองและจากการสังเกตของคนอื่นแตกต่างกัน แต่ด้วยความเป็นชุมชนชนบท ซึ่งโดยทั่วไปแล้วมีวัดในพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน ถือว่าเป็นสมบัติส่วนรวม ทุกคนมีสิทธิ์เข้าออกได้เท่าเทียมกัน แต่ไม่ว่าด้วยเหตุผลใดก็ตาม การที่จะไปวัดหรือเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาทุกครั้งนั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก ผู้สูงอายุแต่ละคนจะต้องมีเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ไม่สามารถไปวัดได้ในบางครั้ง เงื่อนไขหรือปัจจัยดังกล่าวที่เป็นของส่วนตัวเป็นต้นว่า เป็นคนชอบเข้าสังคม การได้รับข้อมูลข่าวสาร มีภาระหรือไม่ และเรื่องสุขภาพเหล่านี้จะต้องเกิดขึ้นกับผู้สูงอายุทั้งสามกลุ่ม แต่ความมากน้อยอาจต่างกัน กล่าวคือผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ เป็นคนที่มีสังคมแคบ และอาจถูกทอดทิ้งด้านข่าวสาร เงื่อนไขต่อมาคือเงื่อนไขด้านเศรษฐกิจ เช่น มียานพาหนะสำหรับเดินทาง มีเงินสำหรับใช้สอยในการบริจาต เป็นต้น เป็นของที่สมบูรณสำหรับผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูงและปานกลาง และเงื่อนไขประการสุดท้ายคือเงื่อนไขด้านสังคม เป็นต้นว่า ความต้องการได้รับการยกย่อง

ความเป็นผู้นำ ทำตามกระแสสังคม เหล่านี้เป็นสิ่งที่ผู้สูงอายุทุกคนปรารถนา แต่หาความเป็นไปได้มักจะมีแต่เฉพาะผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูงและปานกลาง ในขณะที่ผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ ล้วนเป็นสิ่งที่อยู่ห่างไกลจากตัว

ในสังคมแห่งชาวพุทธ ที่นิยมยกย่องผู้ที่ชอบเข้าวัดทำบุญ แต่ความเป็นผู้มีสังคมสูง ความเป็นผู้มีฐานะทางการเงินดี และความเป็นผู้มีสุขภาพร่างกายที่ได้รับการดูแลเอาใจใส่ เหล่านี้เป็นสิ่งที่คอยเกื้อหนุนเฉพาะผู้มีฐานะดีและปานกลาง พระสงฆ์ในวัดก็เข้ากันได้ดีกับกลุ่มนี้ ดังนั้นผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำจึงเป็นกลุ่มคนที่ถูกทอดทิ้งและตกเป็นคนชายขอบอยู่เสมอ แม้ในกิจกรรมทางศาสนา แต่สิ่งที่ผู้สูงอายุกลุ่มนี้มักมีเฉพาะความศรัทธา เลื่อมใส และความเคารพนับถือพระสงฆ์อย่างสูงสุด ซึ่งสอดคล้องกับ มณี พยอมยงค์ (2529, หน้า 169) ที่บอกว่า คนเข้าวัดด้วยเหตุผลที่เป็นกลาง 5 ประการคือ ความเลื่อมใส ศรัทธา ความเคารพนับถือพระสงฆ์ เพื่อฝึกจิต เพื่อหวังผลในชาติหน้า และเพื่อสืบต่อพระศาสนา

ข้อเสนอแนะ

1. ผู้สูงอายุที่ดำเนินกิจกรรมทางศาสนา เป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง ดังนั้นควรได้รับการดูแลและหรือพัฒนาจากภาครัฐและจากพระสงฆ์อย่างเป็นระบบ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจหรือสังคมก็ตาม เพราะถือว่าเป็นแหล่งการศึกษาของระบบ ที่มีผู้มาใช้บริการเป็นจำนวนมาก แต่การไปดูแลต้องไม่ใช่การเข้าไปครอบงำ ให้ภูมิปัญญาชาวบ้านเสียระบบเหมือนการพัฒนาในมิติอื่น ๆ
2. การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยในกิจกรรมทางศาสนาที่เป็นองค์รวม ไม่ได้เจาะจงที่กิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งโดยเฉพาะ ดังนั้นจึงควรมีการวิจัยแบบเจาะลึกเฉพาะกิจกรรม เช่น การนอนวัด หรือผ้าป่ากฐินเพียงอย่างเดียวเป็นต้น ในการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ในครั้งต่อไป